

'גט משעה אחרונה' למניעת עיגון

ראשי פרקים

א. 'גט שכיב מרע' על תנאי	ד. בעיות ותשובות
ב. 'גט שכיב מרע' על תנאי במנהגי הראשונים	ה. סידור 'גט משעה אחרונה' לזוגות נשואים
1. שיטות הראשונים	ו. מה עדיף: תנאי בגט או בקידושין?
2. הגט מווינה	ז. נוסח 'גט משעה אחרונה'
3. תקנות והתחייבות	ח. הצעה חליפית - ללא הסתמכות על עקרון
4. 'באר מים חיים'	ה'ברירה'
ג. 'גט משעה אחרונה' בימינו	

א. 'גט שכיב מרע' על תנאי

חולה הנוטה למות ("שכיב מרע"), אם אמר שיהא גט "מהיום, אם מתי", או "מעכשיו אם מתי" - הרי זה גט (משנה גיטין ז, ג-ד), ונחלקו חכמים מה דינה של האישה באותם הימים: "רבי יהודה אומר: כאשת איש לכל דבריה; רבי יוסי אומר: מגורשת ואינה מגורשת".¹ על כך מביאה הגמרא: "תנא, ובלבד שימות", ושואלת: "והא קיימא לן דאין גט לאחר מיתה?", ופירש שם רבה: "באומר: מעת שאני בעולם" (גיטין עג, ב).

בפירוש סוגיה זו נחלקו רש"י ורובנו תם (בשיטת רבנו חננאל). רש"י כתב: "באומר, מעת שאני בעולם להוי גט, הלכך לרבי יהודה, סמוך למיתה חייל גיטא [ועד אז, אשת איש היא לכל דבריה]. ורבי יוסי סבר, משעת נתינה מספקא לן, דלמא זו היא שעה הסמוכה למיתה, והוי גט ספק, ואע"ג דחיי טפי (=ואף שחי עוד הרבה), אין ברירה (=להגדיר למפרע, שעה אחת לפני המוות)". לעומת זאת כתב רבנו תם: "כמו שכתב רבנו חננאל: נעשה כאומר, בכ"ף, 'מעת שאני בעולם', כלומר 'מהיום' [אם מתי] דקאמר (=החולה), היינו מחיים, שדעתו לאַחַר הגט כל מה שיוכל, רק שיחול מחיים שעה אחת סמוך למיתתו".

הרעיון הזה, "לאַחַר הגט כל מה שיוכל, רק שיחול מחיים שעה אחת סמוך למיתתו", הוא בלי ספק הרצון העיקרי של כל מי שרוצה לקיים את חיי נישואיו, ורק חפץ להציל את אשתו מעיגון. וכך ברור בדברי התוספות שם (גיטין עג, ב ד"ה אמר רבה).

כך פסק הרמב"ם (גירושין ט, כ):

חולה שרצה לגרש אשתו על תנאי כשימות, כדי שלא תפול לפני יבם, ואם עמד [מחוליו] לא תהיה מגורשת, ולא רצה לגרשה מעכשיו כדי שלא תטרף דעתו² - כך הוא כותב בגט: אחר שכותב התורף (=השמות, הזמן והמקום, ועיקר הגט), או אומר לה כשנותן לה הגט - אם לא מתי לא יהיה גט, ואם מתי יהיה גט.

1. ראו אנציקלופדיה-תלמודית, כרך ה', ערך: גט שכיב מרע.
2. חשש זה, הגובל בספק פיקוח נפש, מגלה הבנה עמוקה לנפש האדם החולה, שאשתו היא אולי המשענת הנפשית שלו, וגט גמור ממנה דווקא בשיא מחלתו עלול לשבור אותו נפשית, ואולי גם אותה.

ואם לא מתי לא יהיה גט - כדי שיהיה תנאי כפול, והן קודם ללאו, ולא יפתח פיו תחלה לפורענות. ואם מת תהיה מגורשת כשימות, והוא שיגיע הגט לידה קודם מיתה.

ב. 'גט שכיב מרע' על תנאי במנהגי הראשונים³

1. שיטות הראשונים

גדולי הפוסקים הראשונים התירו לתת 'גט שכיב מרע' על תנאי, בעיקר כדי למנוע נפילה לפני יבם בלתי ראוי, קטן או שוטה, חולה או מומר.⁴ הדבר היה מקובל במיוחד בקהילות ספרד וצפון אפריקה, אך גם בקהילות אשכנז וצרפת, עד שבא ר' יחיאל מפאריס ופסק שלא לגרש על תנאי, מתוך חשש לטעויות בניסוח התנאי.⁵ במקום זה תיקן ר' יחיאל מפאריס שהחולה יגרש בגט גמור, ויחייבו בתקנת חרם שיינשאו מחדש אם יעמוד מחוליו. מאז הצטמצם מאוד השימוש ב'גט שכיב מרע' על תנאי בקהילות אשכנז, למעט אם היה החולה כהן, שלא יוכל להחזיר גרושתו אם יעמוד מחוליו, או אם היה חשש ממשי לטרורף דעת החולה אם יאלץ לגרש את אשתו בגט גמור.⁶

בניגוד לתקנתו של ר' יחיאל מפאריס, שהתקבלה בקהילות צרפת ואשכנז,⁷ יש לציין שגט גמור אינו רק זכות לאשה כדי למנוע נפילה לפני יבם לא ראוי, אלא יש בו גם חוב לשניהם מעצם הצורך להתגרש במצב קשה של חולי, והחשש לטרורף דעת החולה יוכיח.⁸ אכן יש עדות שרש"י סירב לקבל גט כזה מתלמיד שגסס בביתו, כזיכוי עבור ארוסתו (המקודשת), מפני שראה בזה גם חוב לה.⁹ אולם 'גט מותנה' משעה אחרונה לחיי החולה - יש בו רק זכות ואין בו חובה.¹⁰

2. הגט מווינה¹¹

מחלוקת מסעירה בין פוסקי אשכנז האחרונים פרצה בפרשת הגט שניתן בווינה בשנת ה'שע"א (1611), והיא ממחישה את הבעיות הכרוכות בתקנת ר' יחיאל מפאריס, שמחייבת גט גמור ונישואין מחודשים אם יעמוד החולה מחוליו. וזה סיפור המעשה:

3. לסקירה מקיפה של ההלכות, הפסקים והתקנות, מימי הגאונים והראשונים ועד לדורות האחרונים, ראו: הרבנית איילת סג"ל, "הסכמי קדם-נישואין במשפט העברי והסדרים להגנת האשה בתקופת הנישואין ואחריה" - עבודת דוקטורט, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, אדר תש"ע, פרקים שישי ושביעי, עמ' 243-324.
4. שו"ת הרשב"א ח"א, אלף רמב - אלף רמח; שו"ת הרא"ש מו, כט; תשב"ץ ח"א ס"י קטו-ק"ח; ח"ב ס"י ק"ט; קכג; ח"ג ס"י קפ; מאירי גיטין פה, ב; בעל העיטור אות ת' (תנאי), דף מ ע"א; ספר הישר עמ' 102; מחזור ויטרי עמ' 782; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) ס"י תתנז; ספר התרומה, הל' גיטין ס"י קל, ושם סיכס רבנו ברוך - "וכן עמא דבר לתת לשכיב מרע גט על תנאי במותו ובחיו".
5. מובא במרדכי, גיטין, ס"י תכא; תכז; סמ"ק, הגהות רבנו פרץ, מצוה קפד, הגהה ט; כלבו, ס"י קמב.
6. ראו שו"ת נודע-ביהודה, מהדו"ת, אה"ע ס"י קלג; שו"ת חת"ם-סופר ח"ד (אה"ע ב) ס"י נו; הרב קוק כתב בשו"ת עזרת-כהן ס"י קב שבשעת הדחק נוהגים שלא כר"י מפאריס.
7. ראו רמ"א, אה"ע ס"י קמה-ט; וכן בלבוש שם ובערוה"ש סדר הגט.
8. ראו יבמות ק"ח, ב, שאלת רבא מרב נחמן, שתלויה בשאלה אם האישה באמת חוששת מהיבם, והתשובה במשנה (שם) - "וחוששין לדבריה, וחולצת ולא מתיבמת", ובאמת יש ספק.
9. ראו תשובות חכמי צרפת ולותיר (מהד"י יי מילר, ירושלים תשמ"ב), סימן טז.
10. אלא שרש"י לא רצה לסמוך על 'ברירה', כדבריו בגיטין עג, ב.
11. ראו: שי טל, "הגט מווינא", סיני עח (תשל"ח), עמ' קנז-קפה; יי לוי, "לשאלת הגט מווינא", הדרום כ (תשכ"ח), עמ' 9-21; יי בוקסבוים, "תשובת הסמ"ע בענין הגט מווינא", בתוך: ד"ב לאו (עורך), ספר הזכרון לכבודו ולזכרו של הרב יצחק ידידיה פרנקל, ירושלים תשנ"ב, עמ' שמו-שפד.

בעל צעיר שחלה נתן גט לאשתו ללא כל תנאי, כנהוג באשכנז. קרובי האישה התחייבו לפניו שאם יבריא, האישה תינשא לו מחדש, ואף התחייבו בשטר לקנס של אלפיים זהובים אם ההבטחה תופר. הבעל הבריא, החלו בהכנות לנישואין, הבעל מחל על הקנס ואף העביר לאישה את הבעלות על ביתו. אז פרץ סכסוך בינו לבין משפחת האישה, הנישואין בוטלו, הבעל נשאר חסר כול, והאישה השתדכה לאחר.

כמה מגדולי הפוסקים, בעיקר המהר"ם מלובלין ור' מרדכי יפה (בעל 'הלבושים') טענו שהיה פסול בגט, מפני שהבעל סמך על ההבטחות שקיבל, וזו הייתה כוונתו, אף שלא נזכר שום תנאי בנתינת הגט.¹² לפיכך דרשו פוסקים אלו גט שני לפני שתותר האישה להינשא לאיש אחר. אולם מסדר הגט, ר' יהושע פאלק (בעל 'ספר מאירת עיניים', הסמ"ע), ופוסקים חשובים אחרים,¹³ קבעו בתוקף שהגט ניתן ללא כל תנאי ואין שום מקום לפוסלו.

הפרשה הסעירה את הרוחות עוד כמה דורות, גם מצד ההלכה (כשרות הגט) וגם מצד הפגיעה המוסרית בבעל.¹⁴ פרשה זו הייתה אחד הגורמים להפסקת הנוהג של 'גט שכיב מרע' בכלל - 'גט על תנאי' בגלל תקנת ר' יחיאל מפאריס, וגט גמור בגלל טרוף הדעת הצפוי גם אם החולה יבריא וימנעו אותה מלשוב ולהינשא.

3. תקנות והתחייבות

לעומת זאת, בקהילות ספרד, צפון אפריקה והמזרח המשיכו לכתוב גיטין על תנאי, בעיקר מחשש מפני יבם מומר - תופעה די נרחבת בדורות שאחרי גרוש ספרד.¹⁵ בין המגורשים בעיר פאס שבמרוקו אף הותקנה בשנת ה'רנ"ד (1494) תקנה מחייבת, לפיה איש חולה מסוכן חייב לתת 'גט שכיב מרע', גם אם יתן על תנאי, כדי שהאישה לא תיפול לפני יבם מומר.¹⁶ מאידך, התקנה שמרה על זכויותיה של האישה בירושה, כדין אלמנה החולקת בעיזבון ולא כגרושה המקבלת רק דמי כתובה.

בדורות הבאים בקהילות יוצאי ספרד (איטליה, סלוניקי, תורכיה) התפתחה תופעה של התחייבות החתן בשבועה, עוד בראשית הדרך, שאם יחלה חולי מסוכן (לפי אומד הרופאים) ולא יהיה לו זרע של קיימא, יהיה חייב לתת לאשתו 'גט שכיב מרע' על תנאי.¹⁷

מרחיק לכת עוד יותר היה הרעיון לתת גט מותנה 'משעה אחרונה' מייד אחרי הנישואין, ולא להסתפק בהתחייבות שיש בה ספק כפייה של 'גט מעושה'.¹⁸ פתרון זה

12. שו"ת מהר"ם מלובלין, ס"י קכב-קכו, ושם מובאת גם תשובת בעל הלבושים. ראוי לציין שמהר"ם מלובלין היה קרוב למשפחת הבעל.

13. ראו שו"ת הב"ח החדשות ס"י צ-צא; שו"ת משאת-בנימין ס"י עה-עז; בית-שמואל, אה"ע קמה, טז; ט"ז שם; באר-היטב שם, ב.

14. ראו: בית-מאיר אה"ע קמה, ט; ערוך-השולחן שם, ל; שו"ת משכנות-יעקב אה"ע ס"י לד; שו"ת צמח-צדק אה"ע ס"י רצ.

15. ראו סקירה מקיפה ומקורות על השבר במשפחות המגורשים אצל הרבנית איילת סג"ל (לעיל הע' 3), עמ' 263-252.

16. ראו ש' בר-אשר, **ספר התקנות: יהודי ספרד ופורטוגל במרוקו (1492-1753)**, ירושלים תשנ"א, ס"י יד, עמ' 55-54.

17. ההתחייבות מובאת לראשונה בשו"ת מהר"ק החדשות, ס"י כט; וראו שו"ת רדב"ז ח"ג ס"י תפז; שו"ת בית-יוסף, דיני כתובות ס"י ג; שו"ת מבי"ט ח"א ס"י נה-נו, סב, סה; שו"ת בנימין-זאב ס"י עט; שו"ת מהר"יט ח"א ס"י פא. נוסח מלא של ההתחייבות כחלק מהכתובה מופיע בספרו של ר"ש יפה, תיקון-סופרים, ס"י ב.

18. מהר"ק (לעיל הע' 17) דן בשאלה, והכריע שבשבעת החתן איננה יוצרת כפיית גט מאונס, וכך כתב בית-יוסף (אה"ע ס"י קנד). ובכל זאת נהגו להחיר את השבועה לפני נתינת 'גט שכיב מרע' - ראו שו"ת אה"ע קנד, כג.

מטפל בעיקר בחשש מפני נפילת האישה לייבום, כתוצאה ממוות פתאומי של הבעל, באופן שלא יוכל להספיק לכתוב ולתת לה גט. כיוון שהגט לא ניתן בשעת מחלתו של הבעל אלא סמוך לאחר הנישואין, התנאי בגט לא נוסח במילים: "אם מתי מחולי זה", אלא הובהר כי הגט יחול שעה אחת קודם מיתת הבעל.

4. 'באר מים חיים'¹⁹

החכם הראשון אשר הציע לעשות שימוש בפתרון זה (ככל הידוע לי), הוא ר' חיים נסים רפאל מוצירי, אשר פעל ביוון ובתורכיה (נפטר בשנת ה'תקס"ב [1802]). הוא כתב בתשובה ארוכה כי במקרה של אח מומר או של אח הנמצא במדינת הים, ניתן לתת גט מותנה בסמוך לנישואין (שו"ת 'באר מים חיים' ח"א אה"ע סי' זך-כח):

דמי שיש לו אח במדינת הים, ישראל או מומר, יכול ליתן גט לאשתו אחר שישאנה, ולא קודם, ואומר לה: הרי זה גיטך ולא תתגרשי בו אלא עד שעה אחת קודם מיתה, עד ולא עד בכלל, ואזי הרי את מגורשת בו ממני ומותרת לכל אדם. ויתננו לה ביעל מנת...!

ר' חיים מוצירי הוכיח היטב שאין לחוש לביטול הגט, ואין לחוש שמא בעל לשם קידושין אחרי הגט. עוד הביא שם ראייה חזקה מרש"י במסכת סוכה (כג,ב), שאפילו לשיטת רש"י בדין 'ברירה', גט כזה מתיר להם חיי אישות, ורק אם הוא כהן, אסורה לאכול בתרומה.

ר' יוסף חיים, ה'בן איש חי', התנגד לשימוש בפתרון זה. כך כתב כאשר נשאל לכך על ידי בני זוג שהיו מעוניינים לעשות שימוש בגט מותנה 'משעה אחרונה' (שו"ת רב-פעלים ח"ב אה"ע סי' ו):

ראובן - הוא ולא אשתו מצטערים הרבה וחוששים (לא יבוא ולא יהיה) שמא יפטר ראובן בר מינן בלא זרע, ותפול אשתו זקוקה ליבום אחיו, וחושש שמא תהיה מיתתו פתאום או יטבע בים או ישבר בו (הרחמן יצילנו), ולא יהיה לו זמן לכתוב גט לאשתו כדי שלא תפול על היבם. ולכן לעת עתה מבקש ממעלת החכמים השלמים הי"ו (ה' ישמרם ויצילם), שיעשו לו איזה אופן כפי הדין ליתן גט לאשתו מהיום ולאחר מיתה, שתתגרש שעה אחת קודם מיתתו...

בתשובתו דן ה'בן איש חי' בהצעתו של ר' חיים נסים רפאל מוצירי, ולא הסכים לסמוך על הוראתו בזה. עיקר חששו הוא מפני ביטול הגט על ידי עצם החיים המשותפים של בני הזוג. אף שר' חיים מוצירי טען כי אין לחשוש במקרה כזה לביטול הגט, לפיוס או להגדרת הגט כ"גט ישן".

לבני הזוג ששאלוהו, אשר לגביהם הניח ה'בן איש חי' כי חששם נבע מכך שאחיו של הבעל הוא מומר או נעלם, הציע ר' יוסף חיים שהבעל יגרש את אשתו ולאחר מכן יקדשנה שנית בקידושין על תנאי:

ברם, יש למצוא אופן להציל האשה ההיא מן העיגון, בהיכא שיש לו אח מומר, והוא שזה האיש הנזכר בשאלה יגרש את אשתו זאת גרושין גמורים בלי שום תנאי כדת משה וישראל, ואחר שיגרשנה יחזור ויקדשנה בפני עדים בתנאי כפול כתנאי בני גד ובני ראובן בכל הלכותיו, שהוא מקדש את האשה הזאת (פלוגית בת פלוני), באופן ובתנאי זה, שאם לא מת בלא זרע קיימא אז יהיו

19. מסימני הדור שלנו: כאשר הצגתי לראשונה את ההצעה לגט משעה אחרונה, הפנתה אותי אחת השומעות, לימים הרבנית איילת סג"ל, לשו"ת 'באר מים חיים', שעד אז לא שמעתי שמעו.

הקדושין תופסים בה כדת משה וישראל, ואם מת בלא זרע קיימא, אז הקדושין בטלין ומבוטלים, ולא יהיו תופסים בה כלל בשום ענין...

הבן איש חי ציין שלמרות שהשימוש בקידושין על תנאי היה מקובל בקרב האשכנזים ולא בקרב הספרדים, בעקבות התנגדותו של ר' יוסף קארו (ב"י אה"ע סי' קנז), היו גם פוסקים ספרדים אשר הכריעו כי ניתן להשתמש בתנאי בקידושין, וסיכם: הנה כי כן מאחר דאיכא רבים וגדולים ספרדים ואשכנזים שעשו כמה מעשים לכתחילה בכך, גם אנחנו נתיר לתת עצה להאיש בעל השאלה הנזכר לעיל, לגרש את אשתו גרושין גמורים, ולחזור ולקדשה על פי התנאי הנזכר לעיל, כדי שלא תפול אשתו לפני אחיו המומר ותתעגן.

כיוון דומה (בפולין) מובא בשו"ת שואל-ומשיב (מהדורה א"א סי' ר), ובו הוצע לחולה מסוכן חסר ילדים, שאחיו היו 'לא ראויים' (אולי פורקי עול!), לגרש את אשתו בגט גמור ולחזור ולקדשה ב'קידושין על תנאי' שאם ימות הקידושין לא יחולו, וכך אם ימות האישה תהיה פנויה.

ג. 'גט משעה אחרונה' בימינו

העדפת תנאי בקידושין ניתנת להבנה כאשר מדובר בחשש ליבם מומר, כי התנאי בקידושין היה מכוון רק למצב של מות האיש בלי ילדים. אולם במציאות חיינו, החשש הגדול איננו יבם מומר, אלא איש בתרדמת, או שאבדה צלילות דעתו באופן בלתי הפיך, או שנעלם, וברוב המקרים האלה יש ילדים. אם נממש תנאי בקידושין במקרים כאלה, יהיו הילדים פגומים בוודאי, וחיי האישות בספק איסור של תורה, כזוג שחי בלי קידושין ובלי כתובה בחיי פילגשות.

לעומת זה, החששות מפני 'גט משעה אחרונה' הם קלושים יותר, כמו חשש 'גט ישן', ושמא יאמרו "גיטה קודם לבנה". עיקרם הוא, שמא יצא פגם על הילדים, אפילו שלא בצדק. במילים אחרות, אם הזוג חי חיי משפחה ראויים לפני הכתובה, 'גט משעה אחרונה' אינו פוגם את הילדים ואינו הופך את חיי האישות של הזוג למפרע לחיים בחטא. לכן, יש לפתרון הזה עדיפות הלכתית ברורה וחד-משמעית.

מצד שני, כיום אין כותבים גט אלא בבית דין מוסמך ובקי, ולכן החששות מפני טעויות ב'גט על תנאי' (של ר' יחיאל מפאריס ופוסקי אשכנז בעקבותיו) - אינם קיימים. בית הדין יפעל בדיוק לפי משפטי התנאים, ויסביר לבעל שאסור לו להזכיר תנאי לפני כתיבת תורף הגט. לפיכך, מצד האמת ההלכתית עלינו לשוב למנהגי הראשונים באשכנז ולתקנות הקהילות של יוצאי ספרד, ולשוב ליגט על תנאי משעה אחרונה, בלי לפגום בקידושין ובחיי המשפחה. כך נוכל למנוע עיגון במקרים הקשים שלפנינו, על ידי 'גט משעה אחרונה', שייכתב מרצונם החופשי של זוגות נשואים אשר חרדים ממבוי סתום.

עוד הבדל חשוב עומד לזכותנו ביחס לדורות הקודמים. בדורות הקודמים לא היו אמצעים טכניים די טובים לשמור בכספות בצורה בטוחה 'גט משעה אחרונה' (אפילו בכמה העתקים). גט כזה חייב להיות קיים בפועל באותה 'שעה אחרונה' לפני המקרה שמפעיל אותו, ועל כן סביר היה להיזהר מכתובת גט כזה, מפני החשש שהגט יאבד, יישרף או ייקרע והסומכים עליו יסתבכו. בימינו אין מקום גם לחשש זה. כשם שבית הדין מקפיד על משפטי התנאים, כך יש דרכים מספקות להבטיח את שמירת הגט כראוי עד אותה שעה שיזדקקו לו, אם יתרחש אחד האירועים שייכתבו בתנאי הגט.

מן הסתם יקומו מתנגדים לכל רעיון של ביטול תקנה שהתפשטה (כמו תקנת ר' יחיאל מפאריס), אפילו אם בטלו הסיבות שגרמו לה, כאילו מדובר בתקנת סנהדרין

גדולה שכל עם ישראל נוהג בה.²⁰ אולם לא ייתכן לומר כך כאשר התוצאות לנגד עינינו הן כל כך חמורות, כדלהלן.²¹

ד. בעיות ותשובות

יש כמה קשיים בפתרון המוצע, אך לכולם יש תשובות מספקות:

1. כאמור, הגט צריך להיות קיים בשעה שהוא צריך לחול (שו"ע אה"ע קמו, ב). אם הגט אבד או נשרף - הגירושין אינם חלים וכל הבעיות חוזרות ועולות, ללא אפשרות פתרון, כמו עכשיו. לכן מוצע לכתוב מספר העתקים (ראו: רמב"ם, הל' גירושין ט, כח) ולשמרם בכספות במקומות שונים, כשהמקום שייך לאישה בלבד.
2. אם התנאים לא ייכתבו בגט, הוא ייחשב 'גט ישן', שאסור לגרש בו לכתחילה שמא יאמרו "גיטה קודם לבנה" (שו"ע אה"ע סי' קמח). לעומת זאת, כתיבת התנאים בגט עצמו מעוררת מחלוקות גדולות בהלכה (שו"ע אה"ע סי' קמז). אולם מבואר שם, שאם אין בתנאי שיור בכריתות - כלומר, אם הגט אינו מתיר את האישה לכל העולם חוץ מלפלוגי, ואם התנאי כתוב בסוף הגט - הגט כשר בלא כל ספק.
3. מפורש בטור ובבית-יוסף (אה"ע ססי' קמח), שבגט שיחול "מעת שאני בעולם", אין לחשוש שמא יבעל לשם קידושין אחרי הגט, ואדרבה - ברור שהוא סומך תמיד על קידושין הראשונים (ראו: שו"ע אה"ע קמט, ג). הלוא זאת מטרתם, שייחשבו שניהם נשואים כדין רק עד שעה אחרונה, וילדיהם יהיו כשרים. ולגזירת 'גט ישן' אין לחוש, שהרי כתוב בו בסופו (ולא רק ייאמר במסירתו) שלא יחול עד 'שעה אחרונה' לפני קרות אחד המקרים הנ"ל, ותמיד יהיו הילדים קודמים לגט.
4. יש מתנגדים לגט שיחול משעה אחרונה שבה האיש עדיין חי, בגלל השימוש בעקרון ה'ברירה' (=הוברר למפרע במות הבעל, מתי הייתה הישעה האחרונה לחייו), עיקרון שנתון במחלוקת קדמונים. אבל צריך לזכור שקידושין על תנאי יוצרים בוודאי מצב של בנים פגומים שלא באשמתם, וזה הרבה יותר גרוע מאשר לסמוך על הפוסקים בדין 'ברירה' שהגט חל מחיים. יחד עם זאת, ברוב המקרים שאנו מבקשים למנוע בהם עיגון אין צורך להשתמש בעקרון ה'ברירה', כי עזיבת בית ואפילו תאריך אשפוז הם מאורעות מוגדרים, ועל כן נציע להלן גם פתרון חלקי בלי להסתמך על 'ברירה'.
5. בתנאי של עזיבת הבית לזמן ארוך - לדעתי יש להעדיף לכתוב י"ב חודש, שזוכר בכל דברי חז"ל, ואין צורך אמתי להמציא זמן יותר ארוך. אבל אם ירצו, יקבעו זמן כרצונם.
6. קביעת חלות הגט 'משעה אחרונה' לפני עזיבת הבית למגורי קבע אחרים, נועדה להוציא ביקורים ולינות ארעי, וכן השארת חפצים במקום אחר או העתקת כתובת רשמית, שכל אלו אינם נחשבים לעזיבת הבית, ולכן ייקבע בפירוש שלא יהיה בהם כדי למנוע חלות הגט.
7. יש החוששים מפני ביטול גט 'משעה אחרונה', שמא הבעל יבטל את הגט אחרי שנכתב וניתן ונשמר בידי האישה, בגלל כעס וסכסוך שבגללם הוא גם עזב את הבית.

20. ראו: רמב"ם, הל' ממרים ב, ב-ג; אך ראו גם בהמשך, שם, ד-ז. ובכל מקרה אין מדובר כאן בתקנה של סנהדרין גדולה.

21. את הפתרון המוצע במאמר זה הצעתי בפני הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל, ראש ישיבת הר עציון, והסכים עמי הן על הכיוון הכללי והן על דרך הפתרון.

חשש זה עלול לצמצם את השימוש ביגט משעה אחרונה' רק למניעת עיגון מפני אובדן שפיות הדעת ולמקרי היעלמות ועיגון, שאין בהם סכסוך בין בני הזוג.

לדעתי, ביטול יגט משעה אחרונה' מצדיק הפקעת קידושין מעיקר הדין שקבעו חז"ל, במיוחד אם הגט יימסר על ידי שליח (גיטין לג, א; יבמות ז, ב).²² אם קביעה הלכתית זו תהיה מוסכמת על בית הדין, בלי צורך בגט נוסף מִסְפָּק, אז שום גבר לא יעז לבטל גט כזה - צעד שלא יועיל לו כלל, ורק ירע את מצבו. ממילא לא תהיה בפועל הפקעת קידושין, כי הבעל יידע שזה לא יועיל לו ולא יבטל יגט משעה אחרונה' שכבר נתן.

כאמור, לדעתי הפקעת קידושין אינה דרך נכונה בגלל פגם הילדים ופגם חיי האישות, ולכן חובה להדגיש כאן שהפקעת קידושין במקרה של ביטול יגט משעה אחרונה' נועדה רק למנוע את ביטול הגט, ובכך למנוע גם את הפקעת הקידושין.

זהו גם המבחן ההלכתי העיקרי הצפוי לבית הדין לפי הצעה זו. אם בית הדין יקבל ביטול חד-צדדי של יגט משעה אחרונה', וידרוש גט אחר, אז אין טעם בהצעה ביחס למקרי עיגון בגלל סכסוכים, מפני שבכל מצב של סכסוך יאמרו עורכי הדין לבעל לבטל את הגט שנתן על תנאי 'משעה אחרונה'.

ה. סידור יגט משעה אחרונה' לזוגות נשואים

הצעתנו מהווה פתרון שיכולים להשתמש בו רק זוגות נשואים, ולא דווקא מיד אחרי החתונה, אלא גם אחרי שנים רבות. לעומת זאת, הפתרון המבוסס על תנאי בקידושין יועיל רק לזוגות הנישואים בראשית דרכם. גם אם דרך היתנאי בקידושין תתקבל כנורמה, יעברו שנים רבות, ואולי אף דורות, עד שייעלמו מן העולם נשים עגונות, שסבלן צועק לשמים, וגברים שצריכים לחפש מאה רבנים כדי לשאת אישה אחרת במקרים חריגים.

זוגות נשואים ותיקים המשוכנעים בצורך הגדול, או שהם חוששים מעיגון, מסוגלים לחולל שינוי יותר מזוגות צעירים בראשית דרכם, שברובם אינם נוטים להכניס חששות עתידיים לתוך בניין עולמם בשעות של אהבה והתרגשות. כבר הגיעו אלי פניות לא מעטות מזוגות נשואים שמבקשים לכתוב יגט משעה אחרונה', וברור לי שאם יקום הרכב אחד של בית דין שיאמץ פתרון זה ויפקח עליו, ירבו הזוגות הפונים מחשש עיגון.

זוגות ותיקים יכולים לכתוב יגט משעה אחרונה' זאת רק מרצון שניהם, וכל עוד רצון זה קיים. זוגות אלה זקוקים רק להרכב אחד של בית דין שיטפל ביגט משעה אחרונה' ויתחיל לכתוב גיטין כאלה. ובנוגע לחשש מפני ביטול הגט ברגע שיפרוץ סכסוך בין בני הזוג - כבר כתבנו שחשש זה יפוג רק אם יאמץ בית הדין את הפקעת הקידושין למפרע במקרה של ביטול גט שכבר נשלח לאישה כיגט משעה אחרונה'.

דווקא מצד התורה וההלכה, חשוב ביותר למנוע מראש נשים עגונות ואומללות, כאשר האיש שחיו אֶתו מאושפז במצב נפשי שאינו מאפשר כתיבת גט ומתן גט לפי ההלכה (רמב"ם, הל' גירושין ב, יד-יז), או גבר אומלל שאשתו אושפזה לזמן ארוך ואין בה דעת ולכן אינה יכולה לקבל גט לפי חרם דרבנו גרשום (שו"ע אה"ע קיט, ו). חשוב

²² ראו על כך: הרב דוד לאו, "הפקעת קידושין למפרע בימינו", תחומין יז, מעמ' 251; הרב שלמה ריסקין, "הפקעת קידושין - פתרון לעגינות", תחומין כב, מעמ' 191; הרז"נ גולדברג, "הפקעת קידושין אינה פתרון לעגינות", תחומין כג, מעמ' 158 (ובתגובות שם); הרב אוריאל לביא, "האם ניתן להפקיע קידושין של סרבן גט", תחומין כז, מעמ' 304; פרופ' ברכיהו ליפשיץ, "על מסורת, על סמכות ועל דרך ההנמקה", תחומין כח, מעמ' 82; הרב אוריאל לביא, "הפקעת קידושין אינה מענה לסרבנות גט", תחומין כט, מעמ' 247.

מאוד גם למנוע עגינות כאשר אחד מבני הזוג חלילה נפל בשבי, נעדר או נפצע קשה ונותר שנים בתרדמת ללא הכרה ('צמח'). כולנו עדים לתוצאות חמורות של מצבים כאלה, לא רק לבן הזוג אלא לעם כולו.²³

לנגד עינינו נחלקים דיינים בבתי הדין הרבניים במחלוקת הלכתית עמוקה על זיכוי גט לאישה שבעלה שקע בתרדמת עקב תאונת דרכים קשה.²⁴ הפסק הזה צריך לעורר את התומכים ואת המתנגדים כאחד למנוע מראש מצבים כאלה, והדבר אפשרי על ידי 'גט משעה אחרונה' שיינתן מראש בדעה צלולה ומרצון שניהם, ויחול רק 'משעה אחרונה' לפני האירוע הגורם לעגינות. גט כזה יינתן מרצון שניהם מראש, ועדיף לאין שיעור על זיכוי גט מתוך דעת בית הדין, אף שהבעל ודאי היה מסכים אילו יכול להביע את דעתו.

המטרה הכוללת והרחבה יותר צריכה לדעתי להיות מניעה מראש של כל סוגי העיגון של נשים בישראל שמתחתנות כדת משה וישראל, ואחר כך נופלות למבוי סתום ללא מוצא. בו בזמן גברים נשואים כדין נעלמים, בורחים לחו"ל, חיים לפי חוק אזרחי עם נשים אחרות, בונים להם משפחות משלהם ומשאירים את נשיהן (לרוב - "אשת נעורך... והיא חֲבֵרְתְךָ ואשת בְרִיתְךָ"; מלאכי ב, יד) אומללות ועזובות לנפשן. "מזבח בֹּקֶה עליהן", כדברי חז"ל על דברי הנביא (גיטין ז, ב). הבכי בימינו קשה הרבה יותר ואפשר למנוע אותו על ידי גט כריתות כשר למניעת עיגון, שיינתן על תנאי שלא יחול אלא שעה אחת לפני שקרה אחד המקרים הנ"ל.

במקביל, צריך למנוע מראש מצבים שבהם אשת איש בורחת ונעלמת, ובמקרים רבים חיה עם איש אחר בניאוף, בעוד הגבר צריך לחפש מאה רבנים כדי לשאת אישה שנייה לפי ההלכה ולשקם את חייו. בעיות אלה חמורות יותר בחו"ל, כי שם אין שום מעצור בפני גבר לעזוב את אשתו שנשא כדת משה וישראל ולחיות עם אישה אחרת לפי החוק האזרחי, ואין מעצור לאשת איש לעזוב את משפחתה ולחיות עם גבר אחר לפי חוק אזרחי (במדינת ישראל ב"ה הם חייבים להתגרש תחילה אם רצונם בנישואים אחרים, לפי החוק).

חשוב לציין שרוב הנשים הסובלות הן אלה 'הצנועות' (כעין הסוגיה בכתובות ב, ב-ג), שבשום אופן לא ילכו לחיות עם גבר אחר בלי גט, בעוד נשים פרוצות יותר עלולות להתיר לעצמן ולהאשים את המבוי הסתום שאליו נקלעו, ואוי לכולנו. לכן אין לחוש לדעתי למה שכתבו פוסקים על נשים שחצניות, שבוודאי נתנו עיניהן באיש אחר, כי אלה עושות כך ממילא.

עצם הידיעה שכעבור י"ב חודש רצופים מיום ההיעלמות יחול 'גט משעה אחרונה', יש בה כדי למנוע ניאוף. במקרים כאלה צריכה להיות לאנשי התורה מטרה ברורה וראשונה במעלה - למנוע ניאוף חמור מצד האישה, ובה במידה גם למנוע את בגידת הבעל באשת בריתו.²⁵

23. ראו: השופט אליקים רובינשטיין, "לתקנת עגונות", תחומין כו, מעמ' 190.

24. פסק בית הדין הרבני בצפת בראשות הרב אוריאל לביא (תיק מס' 861974/2) מיום כ' באייר ה'תשע"ד. ראו: הרב אוריאל לביא, "היתר עגונה שבעלה 'צמח'", תחומין לו, מעמ' 23.

25. לענ"ד, זה גם ההסבר לדרכו של רבי עקיבא בהבנת התורה, כאשר חלק על בית שמאי וקבע שמותר לגרש "אפילו אם מצא אחרת נאה הימנה", היינו כדי למנוע "ערנת דבר". אם יתאפשרו גירושין רק במקרה שכבר "מצא בה ערנת דבר", כלשון הכתוב וכדעת בית שמאי (דברים כד, א; גיטין ז, א), אז הלחץ והרצון לגירושין עלולים להביא ל"ערנת דבר".

לצערנו, כך קורה היום במקרים רבים בבתי הדין, שמנסים למצות תהליכים ארוכים של שלום בית ומושכים זמן שמא ימצאו הצדדים דרך להמשיך לחיות ביחד, ובינתיים באים אחדים מן הצדדים לכלל בגידה וליערות דבר, בפרט כאשר יודעים שאז בית הדין ממחר יותר להכריע. המטרות של מניעת ניאוף ובגידה מחד, ומניעת עיגון מאידך, חשובות לא פחות משלום בית, וזו הדרך הנכונה לשמור על המשפחה היהודית וערכיה.

המשך המצב הנוכחי עלול לערער חלילה את הנישואין כדת משה וישראל, ולהביא לכך שגם זוגות שומרי תורה והלכה עלולים להעדיף בסופו של דבר נישואין אזרחיים. נישואין אלה אינם מחייבים גט לפי רוב רובם של הפוסקים בדור הקודם, כפסק הריב"ש (שו"ע אה"ע קמט, ו; רמ"א אה"ע כו, א),²⁶ וקבעו שהם אינם מחייבים גט אפילו לאחר חיים ביחד כזוג נשוי שנים רבות.

1. מה עדיף: תנאי בגט או בקידושין?

פתרון הלכתי שמדברים בו רבים הוא קידושין על תנאי, שעיקרם כי בני הזוג לא הסכימו להינשא כדת משה וישראל על דעת שיקרה אחד המקרים הנ"ל, ואם אמנם יקרה - יהיו הקידושין בטלים למפרע ולא יחולו כלל.²⁷ אפילו הוצע להפקיע בחוק את טבעת הקידושין למפרע.²⁸

המחיר הכבד של פתרון זה הוא שבמקרים אלה ייחשבו בני הזוג כמי שחיו כל חייהם ללא חופה וקידושין (בניגוד לרצונם הפשוט בעת הנישואין), וילדיהם ייחשבו לפי ההלכה כילדים שנולדו מחוץ לנישואין. צאו וראו איך החמירו שלא לגרש ביגט ישן (שו"ע אה"ע סי' קמח), שמא יאמרו "גיטה קודם לבנה" ונמצאו בניה פגומים.

ועוד - פוסקים רבים ממאנים לקבל ביטול למפרע של קידושין, אפילו היה בהם תנאי, מפני שחיי הנישואין ויחסי האישות מבטלים למעשה את התנאי (כמו בגט שנתייחד עמה אחריו - שו"ע אה"ע סי' קמט), וכך נוהגים למעשה לחייב גט, ולו מִסְפָּק.

הפתרון האלטרנטיבי שהוצע כאן - 'גט משעה אחרונה' שניתן על תנאי לאחר הנישואין, ויחול זמן קצר לפני שקרה אחד המקרים הנ"ל - אינו מעורר בעיות דומות. התנאי העיקרי בגט הוא שלא יחול אלא מ'שעה אחרונה' שהאיש חי עם אשתו בחיי משפחה כפי שהתחייב לה בכתובתה, כמו גט שניתן על מנת שיחול רק 'מעט שאני בעולם' (גיטין עג, ב).

2. נוסח 'גט משעה אחרונה'

לפי רצונם והסכמתם של בני הזוג יכתבו ויחתמו גט כריתות כדין, לשמו ולשמה ולשם גירושין (רצוי בשלושה העתקים). הבעל יאמר לשליח שנאמן עליו, או לשלושה

26. ראו: שו"ת דבר-אברהם ח"ג סי' כט; וראו עוד שו"ת עזרת-כהן סי' לח, שראה נישואין אזרחיים כנישואין של בני נח, וכך פסק בשו"ת אגרות-משה אה"ע סי' ה; סי' עג-עו. קשה לחלוק על הסכמה של הרב קוק והרב פיינשטיין ועוד רבים בעקבות ה'דבר אברהם' מקובנה.

27. ראו מאמרם של הרב פרופ' מתתיהו ברויד וד"ר רחל לבמור, "החוט המשולש לא במהרה ינתק - הסכם תנאי בקידושין, הרשאה לכתובת גט ותקנת קהל", בכרך זה; ד"ר אבישלום וסטרייך, "ביטול נישואין בטענת טעות או תנאי בעקבות התפתחות עתידית", **תחומין לד**, מעמ' 419. וראו גם: הרב פרופ' מתתיהו ברויד, "קידושי טעות בזמננו", **תחומין כב**, מעמ' 210; הרב דוד בס, "התרת נישואין בטענת מקח טעות", **תחומין כד**, מעמ' 194; הרב איתם הנקין (ה"ד), "האמנם אפשר לבטל קידושין משום מקח טעות?"; **תחומין לא**, מעמ' 282; הרב דוד בס, "בטלות נישואין בטענת מקח טעות", **תחומין לא**, מעמ' 291.

28. כעין הפקעת קידושי דוד את מיכל על ידי שאול (שמי"א יח, יז-כז; כה, מד; וראו רד"ק שם, וכן שמי"ב ג, יג-טז). וראו סנהדרין יט, ב.

אנשים שנאמנים עליו, שכל אחד מהם יכתוב גט 'משעה אחרונה' לאשתו (עם אותו הסופר ואותם העדים), וכולם יימסרו לאשה על ידי השליח ויישמרו במקומות בטוחים (כספות וכד') השייכים רק לאישה. אפשר שעותק אחד יחזור לידי החתן, למקרה שהוא יזדקק לו. בסוף הגט ייכתב הנוסח הבא, ונוסח זה גם ייאמר לה בעת מסירת הגט בפני שני עדים כשרים:²⁹

הרי זה גיטך על מנת שלא יחול אלא משעה אחרונה שאני עמך בעולם, חי וצלול בדעתי ובנפשי - או משעה אחרונה שאת עמי בעולם, צלולה ובריאה בדעתך ובנפשך -

עִמְךָ עָמִי - ולא שאפרד ממך, ולא שתיפרדי ממני, י"ב חודש רצופים במגורי קבע, מכל סיבה שהיא, ואגור במקום אחר לבדי, או תגורי את במקום אחר לבדך, או עם אנשים אחרים;

בעולם - שעה אחת לפני שאיעלם (חלילה), או תיעלמי (חלילה), י"ב חודש רצופים, וכן שעה אחת לפני שאאבד את הכרתי, או איחטף או אפול בשבי (חלילה), או תאבדי את הכרתך, או תיחטפי את או תפלי בשבי (חלילה), י"ב חודש רצופים;

חי - שעה אחת לפני מותי (חלילה) בלי ילדים שיפטרו אותך מייבום או מחליצה;

וצלול בדעתי ובנפשי - שעה אחת לפני שאאבד (חלילה) את הכרתי או את צלילות דעתי או את בריאותי הנפשית, וכן שעה אחת לפני שתאבדי את (חלילה) את הכרתך, או את צלילות דעתך, או את בריאותך הנפשית, י"ב חודש רצופים;

ואם אחיה עמך עם הילדים שייוולדו לנו בע"ה צלול ובריא בדעתי ובנפשי עד יום מותי, ואת תחיי עמי עם הילדים שייוולדו לנו בע"ה צלולה ובריאה בדעתך ובנפשך עד יום מותך - אין זה גט.

הריני מודיע מראש כי השארת חפצים בבית המשותף, וכן השארת כתובת מגורים, וגם ביקורים מפעם לפעם, לא ישפיעו על חלות הגט. והעזיבה שאני מתכוון אליה תוגדר לפי מגורים נפרדים, ובכלל זה גם מגורים ברחוב, מגורי ארעי, טיולים בעולם וכל כיוצא באלה.

הריני מודיע בזה, שהקידושין והנישואין שלנו נעשו בכוונה שלמה על מנת שנגור ונחיה יחד, ולא יהיה בינינו שום 'ריח של גט' כל עוד נחיה ביחד, והגט שנתתי לך הוא רק על מנת שיחול ביום עזיבה או היעלמות או אשפוז כאמור, כדי שלא תישארי עגונה ולא תיפלי לפני יבם.

אולם אם יעלה ברצוני או בדעתי לבטל גט זה בכל זמן שהוא לפני חלותו המלאה, ואף אם אתייחד עמך לאחר עזיבה או היעלמות כאמור בלי לשוב ולחיות יחד בבית משותף, ואפילו אם יבטל בית דין כלשהו גט זה מכל סיבה שהיא וידרוש גט אחר לחומרא - הריני מודיע מעכשיו ומקבל עלי שאז יתבטלו וייעקרו למפרע גם הקידושין וגם הנישואין, וכל חיינו המשותפים יהיו כחיים בלי חופה וקידושין, מפני שלא נתתי לך כסף קידושין ולא נכנסתי עמך לחופה ולחיי נישואין אלא על מנת שנחיה יחד לאורך ימים ושנים, כל ימי חיינו שיקצבו לנו בורא נפש כל חי עלי אדמות.

29. שו"ע אה"ע סי' לח. וראו גם סי' קמג. אמנם אפשר שאין בזה צורך, לפי סי' קמו, אבל יותר קל לבעל לומר נוסח, שחותם במה ששניהם רוצים באמת.

ח. הצעה חליפית - ללא הסתמכות על עקרון ה'ברירה'

כיוון שיש מחלוקת הלכתית עמוקה בסוגיית 'ברירה' (=התבררות השעה האחרונה, שעת חלות הגט למפרע, משעת מיתה או אבדן צלילות הדעת), ורבו הדעות שפוסלות הסתמכות על 'ברירה', על כל פנים בשאלות של דין תורה, כמו התרת אשת איש על ידי חלות גט, מוצעת בזה הצעה מצומצמת יותר, ללא הסתמכות על 'ברירה'.³⁰

ההסתמכות על ברירה הכרחית במקרים של אבדן הכרה או צלילות דעת, מפני שהגדרת המצב לא יכולה להיות ידועה מראש, ולפיכך זמן חלות הגט יתברר רק למפרע, משעה שיוגדר מצב החולה. כך גם אם יוגדר המצב הקובע כאשפוז על רקע נפשי בלי הגדרת זמן, וכל שכן אם יוגדר זמן מינימלי או סוג של אבחנה רפואית, שאין דרך לדעת אותם מראש. כמו כן, רבים סוברים ש'גט משעה אחרונה' לפני מיתה תלוי ב'ברירה', שכן גם זמן המיתה אינו יכול להיות ידוע מראש.

אולם עזיבת הבית וחיים דרך קבע במקום אחר, עם בן זוג או בלעדיו, אינם מחייבים 'ברירה' כלל. וגם יציאה למלחמה או למבצע צבאי (שבו ייעלם או ייפול בשבי או תאבד הכרתו), וכן הגדרת 'יום אשפוז' אם החולה לא הבריא, יכולה לחול בלי להסתמך על ברירה. אלה הם חלק גדול מן המקרים של עגונות ומסורבות גט, במיוחד בימינו.

לפיכך מוצע בזה נוסח חליפי-חלקי להצעה הראשונה:

הרי זה גיטך על מנת שיחול ביום עזיבתי את ביתנו המשותף, או ביום עזיבתך, או ביום היעלמי או היעלמך (מכל סיבה שהיא), אם לא נשוב לחיות יחד בתוך י"ב חודש, או ביום גיוסי לנסיעה או למבצע צבאי שממנו לא אשוב בהכרה ולא אשוב להכרה י"ב חודש, או ביום אשפוזי במחלה סופנית (חלילה) אם לא יהיה לנו ילד ואם לא אבריא (חלילה), או ביום אשפוזי או אשפוזך (חלילה) באובדן הכרה או באובדן צלילות הדעת, אם לא נבריא בתוך י"ב חודש;

ואם נשוב לחיות יחד בתוך י"ב חודש, בצלילות הדעת ובלי חשש מיתה ללא ילד, אין זה גט. הריני מודיע מראש, כי השארת חפצים בבית המשותף, וכן השארת כתובת מגורים, וגם ביקורים מפעם לפעם, לא ישפיעו על חלות הגט. והעזיבה שאני מתכוון אליה תוגדר לפי מגורים נפרדים, ובכלל זה גם מגורים ברחוב, מגורי ארעי, טיולים בעולם וכל כיוצא באלה.

הריני מודיע בזה שהקידושין והנישואין שלנו נעשו בכוונה שלמה על מנת שנגור ונחיה יחד, ולא יהיה בינינו שום 'ריח של גט' כל עוד נחיה ביחד. והגט שנתתי לך הוא רק על מנת שיחול ביום עזיבה או היעלמות או אשפוז כאמור, כדי שלא תישארי עגונה ולא תיפלי לפני יבם.

אולם, אם יעלה ברצוני או בדעתי לבטל גט זה בכל זמן שהוא לפני חלותו המלאה, ואף אם אתיחד עמך לאחר עזיבה או היעלמות כאמור בלי לשוב ולחיות יחד בבית משותף, ואפילו אם יבטל בית דין כלשהוא גט זה מכל סיבה שהיא וידרוש גט אחר לחומרא - הריני מודיע מעכשיו ומקבל עלי שאז יתבטלו וייעקרו למפרע גם הקידושין וגם הנישואין, וכל חייו המשותפים יהיו כחיים בלי חופה וקידושין, מפני שלא נתתי לך כסף קידושין ולא נכנסתי עמך לחופה ולחיי נישואין אלא על מנת שנחיה יחד לאורך ימים ושנים, כל ימי חייו שיקצוב לנו בורא נפש כל חי עלי אדמות.

30. ראו: פתחי-תשובה, אה"ע ס"י קמה.